RADU PETRESCU

.

„Matei Iliescu"

Acum trei luni, M.R. Paraschivescu vorbea într-un jurnal despre relativ necunoscutul Radu Petrescu - romancier, căruia i se mai refuzau manuscrisele prin redacţii - ca despre un „foarte mare prozator". Mărturisesc că, deoarece nu urmăresc „fragmentele" din reviste (Radu Petrescu publicase totuşi ceva, în *Naţiunea** lui G. Călinescu în 1946 şi, după douăzeci de ani, în *Viaţa românească* şi în *România literară),* numele îmi era ca şi străin, dar am aşteptat cu interes să apară cartea promisă. Eventualitatea de a ignora un mare talent mă tulbura. Acum, cînd am citit în sfîrşit ***Matei Iliescu,*** îmi dau seama că am avut de ce să mă tulbur: romanul se ridică peste o bună parte din producţia de proză tînără a momentului. El dovedeşte, din partea autorului, o triplă temeritate. întîi, a pune drept titlu un nume, -un cititor ironic (sau grăbit) l-ar putea confunda cu numele autorului însuşi, suficient de necunoscut, - nu este Q faptă la îndemîna oricui. în al doilea rînd, cele cinci sute de pagini ale acestui roman de debut conţin o poveste de dragoste şi nimic altceva. în fine, romanul pare a fi scris în afara mediului literar, fără cea mai vagă legătură cu temele, manierele sau pretenţiile prozei tinere. Un lucru asemănător se observa şi în ***Minciuna*** lui Mircea Cojocaru (ceea ce arată că această absenţă de la apel este responsabilă de apariţia celor mai bune romane de început din ultimul timp), cu deosebirea că ***Matei Iliescu*** este un roman aproape „demodat", ca materie şi ca tehnică, perfect lizibil de la un capăt la altul, vreau să spun deloc dificil.

Este însă o carte de nepovestit. Ce se întîmplă are o semnificaţie mai mult interioară. Subiectul ca atare se poate formula într-o propoziţie: un adolescent se îndrăgosteşte de o femeie tînără, cu cîţiva ani mai mare decît el, şi, după două anotimpuri de iubire, aproape o părăseşte. Totul durează un an, aşa că anotimpurile se cuvin luate în sens simbolic: iubirea e la început candidă şi fermecătoare, nevinovată şi senină, spre a deveni, la urmă, pasiune. ***Matei Iliescu*** este romanul unei iniţieri erotice; şi, în acelaşi timp, romanul naşterii şi morţii unei mari iubiri. Temă prin excelenţă romantică şi sadoveniană (ca şi descrierea, în fundal, a vieţii provinciale). Talentul prozatorului constă în modul de a călca pe întreaga gamă a sentimentului, de a sugera intensităţile şi variaţiile, de a pune luminile şi umbrele, de a sfredeli sufletul cu o cruzime care ştie să rămînă tandră, cu o tandreţe care ştie să fie crudă. Analiza devine palpabilă, ca şi cum sufletul ar fi atins

delicat cu vîrful degetului, pe clapele invizibile de la rădăcina emoţiei, făcut să cînte, cu fineţe dar şi cu hotărîre. Gesturile, cuvintele, privirile personajelor sînt un limbaj subtil pe care prozatorul îl descifrează ca nimeni altul; fiecare cuvînt poartă un imponderabil grăunte de emoţie, o privire lasă, o clipă, să transpară gîndul dinăuntru, fiecare gest are o semnificaţie.

Radu Petrescu este un poet al dragostei şi cartea lui mă face să mă gîndesc la nuvelele lui Turgheniev sau la romanele de dragoste ale lui Kriut Hamsun, la ***Spre mare.****a* lui Duiliu Zamfirescu sau la *Adela* lui Ibrăileanu, la, de ce nu, ***In umbra fetelor în floare*** (Marta şi Dora nu sînt fără legătură cu Gilberte şi Albertine)...

Arta în sine rămîne inanalizabilă. Iubirea dintre Matei şi Dora este o iubire ca oricare alta; dacă nimic extraordinar nu se petrece, nu e mai puţin adevărat că „banalitatea" e aparentă; întîlnirile, conversaţiile şi îmbrăţişările eroilor au înscrise în ele, ca într-un filigran, un plan mai adînc şi mai esenţial; iubirea lor este unul din chipurile trecătoare ale Iubirii. Fiindcă Matei şi Dora refac raportul necesar şi absolut al Iubirii, ei sînt măştile accidentale ale unei piese unice care se joacă de la începutul lumii. Intîmplările dragostei pe care o trăiesc Matei şi Dora ascund şi revelă acest scenariu fundamental. Romanul are aşadar o idee, fără să fie abstract; ne spune o poveste anumită, irepetabilă, particulară, printre rîndurile căreia citim însă, mereu, Povestea. Autorul nu face greşeala de a căuta excepţia, căci el ştie că orice soluţie extremă ar tulbura caracterul de necesar şi de implacabil, ca un accident survenit în ritmul adînc al universului. Iubirea nu rămîne cu toate astea mai puţin imprevizibilă. Profunzimea romanului constă în intuiţia acestui ritm universal care se străvede în mişcarea superficial dezordonată a sufletului omenesc. Profunzimea şi, deopotrivă, poezia lui.

Sub aparenţa de banalitate, se oficiază un ritual. Iubirea este firească şi plină de taină, ea este un joc plin de gravitate şi o ceremonie plină de naturaleţe. Lumea în care cei doi eroi există şi se iubesc îşi pierde, pe nesimţite, chipul profan: simpla lor atingere o resacralizează. Ne aflăm pe insula lui Paul şi a Virginiei, în edenul tuturor îndrăgostiţilor, acolo unde ochii indiscreţi şi grosolani ai oamenilor nu ajung să vadă. întreaga natură devine intermediarul iubirii, **limbajul** ei: Matei şi Dora îşi vorbesc nu numai cu ajutorul cuvintelor, al privirilor, al mîinilor, dar şi cu ajutorul frunzelor, al ierbii, al gîngăniilor, al păsărilor. Ei se oglindesc în apa rîului cum s-ar oglindi în ochi, ascultă freamătul pădurii cum şi-ar asculta inima, sînt solidari cu apusul sau răsăritul stelelor, cu lumina albă a soarelui sau cu umbra temătoare a lunii:

,,- Mai spune-mi odată, o rugă. ~-\
^

- Sînt fericită că-ţi plac.
- Ce frază simplă, dreaptă! strigă Matei.
- Cum dreaptă?
- Aşa, spuse trăgînd cu mina în aerul întunecat o linie dreaptă.
- Nu înţeleg, rîse Dora.
- E ca în muzică. Sau m-aş putea agăţa de ea cu amîndouă mîinile, ca de un trapez atîrnat de bolta aceasta neagră şi înstelată, şi să mă leagăn şi să mă răsucesc pe ea Ia nesfîrşit.
- Nu ne-am legănat destul pe cracă? îl întreabă şi flatată, dar şi nemulţumită că o lăsase pe pămînt în timp ce el făcea exerciţii la trapez, printre stele ".

Am spus la început că romancierului îi lipseşte orice ambiţie tehnică. în realitate, o tehnică există, şi încă una savantă, dar absorbită în substanţa inefabilă a naraţiunii. Ea explică densitatea, caracterul aproape inextricabil al descripţiei, al evocării sau al analizei. în conştiinţa personajelor, se taie, se suprapun, necontenit, mai multe planuri de realitate. M.R. Paraschivescu numea aceasta construcţie de tip simultan. Dacă Radu Petrescu n-a descoperit, el, mijlocul de a sugera că lumea senzaţiilor noastre cele mai elementare nu este de loc simplă, în orice caz, el îl foloseşte cu îndemînare. Şi, fapt încă mai important, fără nici o ostentaţie. E uşor de imaginat că romanul putea deveni de necitit dacă „confuzia" era căutată cu tot dinadinsul. Dar aşa, spaţiul concret al romanului îşi adaugă o dimensiune: a timpului subiectiv, mai exact, a pulberii de impresii, de amintiri, de gînduri, pe care le amestecăm continuu în vorbele sau în gesturile noastre prezente. Camil Petrescu a examinat cîndva (atribuind-o lui Proust) această structură complexă şi contradictorie a timpului romanesc. Personajele din ***Matei Iliescu*** trăiesc concomitent, în mai multe timpuri, ceea ce nu înseamnă decît că fiecare moment din existenţa lor le răsfrînge întreaga capacitate a personalităţii. Există în roman un stil foarte suplu al concomitentei.

Vorbind despre stil, trebuie numaidecît să remarc intelectualitatea frazei, dialogul subtil şi ironic. Dacă un stilist este un scriitor care a învăţat să-şi ascundă procedeele exprimării, să facă din ele secretul invulnerabil al artei lui, atunci Radu Petrescu este un stilist. Se vede că fraza a trecut prin mai multe filtre, că toate instrumentele au fost acordate cu grijă astfel ca nici un sunet fals să nu se producă. Iată şi cîteva obiecţii posibile. Povestea de dragoste nu este (nu poate fi) de egală intensitate pe toată durata cărţii. Autorul extinde materia unui

poem la dimensiunile unui roman. Apar, inevitabil, goluri, mai cu seamă în „reflecţiile" lui Matei nu o dată puerile; o greşeală e şi alternarea prea frecventă a unghiurilor de vedere (cîteva capitole sînt cu totul de prisos).

(Contemporanul, nr. 14, 1976)

„Părul Berenicei"

„Jurnalul e un fel de debara, ca şi romanul, altfel situată insă, in care'nu intră decît cei care au plăcerea de a răscoli prin multe lucruri anodine pînă să ajungă la micul obiect preţios ", scrie Radu Petrescu în ***Părul Berenicei,*** jurnalul său intim din anii 1961-1964, publicat azi ca o carte independentă. în ce priveşte titlul, autorul ne oferă mai multe explicaţii posibile, dintre care o reţin pe aceasta: *„A da cărţii, drept titlu, numele unei constelaţii, înseamnă să transformi cartea într-o metaforă a cerului nocturn - dacă şi substanţa cărţii se potriveşte".* Substanţa cărţii: între 1961 şi 1964, Radu Petrescu lucra la întîiul său roman tipărit, ***Matei Iliescu,*** şi jurnalul de azi este, în cea mai mare parte, jurnalul acestui roman. Dacă ar fi să-1 credem pe autor, destinaţia lui a fost la origine strict personală: *„jurnalul e doar pentru mine, o oglindă montată între* ***celelalte*** *foi ale mele, în aşa fel încît să mărească spaţiul lor cu sugestia unei alte dimensiuni,* ***mai*** *adinei... ".* De vreme ce-1 publică azi, înseamnă că-i atribuie şi un rost de sine stătător. Sau chiar mai mult. Adevărata şcoală literară, Radu Petrescu recunoaşte a o fi început, prin 1946, cu exerciţiul zilnic al jurnalului, părăsind versurile şi preparîndu-se inconştient pentru roman. De atunci, nu s-a mai despărţit de jurnal. O parte din caietele acestea au apărut ***(Ocheanul întors*** era de asemenea un fragment de jurnal), altele s-au resorbit în prozele de ficţiune (nu însă multe) şi, încereînd astăzi să facem un bilanţ, putem afirma că opera cea mai originală a lui Radu Petrescu va fi considerată într-o zi acest jurnal zilnic al său, faţa nocturnă a lucrurilor, dacă pot spune aşa. sau, mai bine, aceea secretă, ascunsă, *dublura* romanelor, nu numai oglinda lor. ***Matei Iliescu*** fiind un roman admirabil (ca şi una ori două din cele patru *Proze),* jurnalul romanului nu rămîne cu nimic mai prejos şi, cînd toate caietele, din 1946 începînd, vor fi date la iveală, s-ar putea ca ele să lase în umbră restul literaturii autorului. *„Caietele acestea, ca şi cele ale* ***Ocheanului întors*** - observă într-un rînd Radu Petrescu - *sînt nişte caiete de studii, indiferent despre ce e vorba în ele, şi e greşit să fie citite ca beletristică'].* Indiferenţi la acest avertisment (căruia, de altfel, îi putem adăuga altul similar privitor la romanul ***Matei Iliescu:***

„ ***Eu nu scriu un roman*** *de dragoste. Eu încerc să* ***studiez ce*** *se* ***întîmplă cînd două fiinţe de*** *sex opus se privesc mult timp, cu interes, una pe* ***alta"),*** **vom continua** să citim **jurnalul** scriitorului ca operă beletristică **şi mai ales nu vom** avea prejudecata că un jumal este esenţial altceva **decît un roman.** Ne-o spune Radu Petrescu însuşi într-o definiţie **superbă:** *„Ca şi romanul, jurnalul este o machetă a universului".*

Calitatea literară (era să zic beletristică) a ***Părului Berenicei*** este, **înainte de orice,** remarcabilă. Autorul e un om foarte fin şi cultivat, **care are, pe** lîngă instinctul artei, discernămîntul ei, *un cititor cu creionul în mînă* (dar iată chiar o definiţie metaforică a criticului) al **epopeilor homerice,** al **lui** Boccaccio şi Tasso, dar şi al lui Joyce. **Jurnalul** îi reflectă lecturile, în care clasicii se întîlnesc cu modernii, **fără** a le ceda totuşi în importanţă: lecturi ce par inspirate de vorba lui **Faguet, adică** *încete,* în doze homeopatice. Cel care scrie este aici cel **care citeşte,** observator minuţios al textului, străbătîndu-i toate **arcanele, dar** reuşind totodată să se delecteze cu frumuseţile lui. **A doua temă** a jurnalului este chiar aceea a scrisului. Scrierea lui *Matei* ***Iliescu*** e **un** prilej pentru autor de a înregistra psihologia specială a **omului care** scrie literatură. Poţi să nu cunoşti romanul la care se referă **Radu Petrescu:** jurnalul lui e o operă la fel de captivantă. Stilul trăieşte **din stil. O formă** gramaticală, de exemplu, ne este explicată din unghi **pur estetic:** condiţionalul *„ are nu ştiu ce aer afirmaţie, decis, sub un prim* ***aspect*** *concesiv, ca o fibulă, care deşi mică, ornată, ţine totuşi pe* ***dedesubt*** *veşmîntul în gheara acului ei".* Un pasaj din Boccaccio, în **care Florio** şi Biancofiore plîng şi-şi şterg unul altuia lacrimile, este **comentat** aşa: *„Aici sunt două priviri: a celor doi care se privesc unul pe* ***celălalt,*** *plîngînd, şi a scriitorului care urmăreşte mişcarea miiniior* ***eroilor şi*** *observă astfel că degetul cu care îşi şterg ei lacrimile este* ***dilicato, delicat.*** *Dqcă zburăm peste privirea scriitorilor, nu pricepem* ***nimic din arta*** *lui Boccaccio. Scena nu este în două, ci în trei personaje".* Alteori, jurnalul adăposteşte exerciţii de scris, în felul lui **Jules Renacd:** *„Telefonistele, deschise la căldură ca nişte flori de* ***gura-leului, din*** *Carne crudă".* Sau: *„Ce se asociază cu şiroitul şi* ***pliciuitul iazului: piuit,*** *foşnet de pene, plesnetul unei frunze căzînd pe apă,* ***rostogolire*** *de roţi, bătăi umezi de toacă, pocnetul unei porţi, note* ***de*** *goarnă, strigăt uman, şuieratul trenului".*

Acestea şi altele produc, în ***Părul Berenicei,*** delicate efecte de artă **literară.** Ca **şi** Costache Olăreanu, Radu Petrescu este din specia tot **mai rară a artiştilor** cuvîntului (expresie ce trebuie luată aici în sensul **cel mai propriu, nu,** ca de atîtea ori, înrf-uri sens[1] devenit clişeu şcolar), **a căror imaginaţie** creatoare îşi găseşte materia potrivită, pe care să se

exerseze, în vocabular şi în frază, modelînd-o, imprimîndu-şi în ea elanurile şi reticenţele, nuanţele, subtilităţile, pecetea inefasabilă. într-o astfel de proză, evocarea, reflecţia, descripţia sau portretul sînt subordonate limbii, ascultătoare şi sugestive în ea însăşi: *„ Veneam spre casă, pe Calea Domnească, in aceeaşi direcţie cu ea. Am mers cîtva timp împreună. Era o seară de vară. Ea era ca şi în zdrenţe, dar, pâstrîndu-şi toată feminitatea, avea ceva de erou roman din Phitarh. /şi scotea ades afară vîrful limbii, să-şi umezească buzele. Credea, poate, că aşa e frumos. Ii şedea totuşi bine, părea că pe trunchiul ei se desface mereu cîte o mică frunză triunghiulară. Cînd ne-am despărţit, şi atunci ne-am despărţit pentru totdeauna, era acoperită de un frunziş bogat,'prin care nu i-am mai putut distinge faţa. Auzeam doar bătaia bietelor ei sandale glorioase, pe pietrele pe care le sfinţea".* Fraza, impecabilă în plastica şi în muzica ei, se deschide totuşi, ca spre un cer interior, către o viziune mitologică a feminităţii pure. Altădată, evocarea unui aparat de radio montat într-o cutie de pudră permite asocierea unor senzaţii eteroclite: *„ asta s-a întîmplat o singură dată şi, mult mai tirziu, cînd eram prin primele patru clase de liceu, am încercat să-mi fac un aparat de radio din citeva elemente simple, montate într-o cutie de pudră a mamei, fără să reuşesc decît să asociez factorilor enumeraţi mirosul de pudră, de lux intim feminin".* Cunoaşterea cuvîntului, a senzaţiei pe care o lasă, a haloului lui misterios, se uneşte cu stăpînirea lui desăvîrşită. Jurnalul e presărat de scurte propoziţii aforistice, în care lapidaritatea e atît de expresivă încît s-ar crede că tot aerul dintre cuvinte a fost scos şi nici o mişcare în înlănţuirea lor nu se mai poate face: *„ Conversaţia e posibilă doar cind ideile poartă mănuşi".* Sau: *,,Cartea, un loc în care viaţa este mai densă".* Şi dacă, de obicei, stilul lui Radu Petrescu stă sub semnul graţiosului, al unei arte delicate, de giuvaergiu, nu-i lipseşte uneori patetismul, reprimat ca aburul sub capacul unui vas: *„Aceste note sunt capacul de scîndură sub care, spînzurat de păr, atîrn în întuneric".*

Există în *Părul Berenicei,* pe lîngă consemnarea emoţiilor estetice ale scrierii unui roman (scriere la fel de înceată ca şi lectura autorului, rînd cu rînd, asemenea picăturilor căzînd din vîrful unei pipete), un anume spaţiu acordat vieţii din jur, familiale sau literare, evenimentelor, temerilor legate de viitor. Ultima frază pe care am citat-o concentrează chiar această senzaţie de absenţă a perspectivei pentru un om dedat îndeletnicirii artei într-Un moment în care ceea ce scrie el nu se poate publica. Fără să stăruie pe îndoiala şi pe nesiguranţa scriitorului, jurnalul nu le ocoleşte. Ca document psihologic, el e la fel de interesant, cum e ca document estetic. Şi mai întîi, mediul.

Viaţa foşneşte din nimicurile cotidiene: *„Luni. Scriu primele treisprezece rînduri ale capitolului VIU. Scot pantofii de la reparat".* Autorul e un citadin care iubeşte străzile Bucureştiului, casele lui vechi, bisericile. Numele de locuri par făcute pentru urechea lui educată în spiritul muzicii vechi. în această debara, care e jurnalul, trec toafe troleibuzele şi tramvaiele capitalei, femeia înfăşurată în cîrpe care mătură printre băncile vagoanelor, pietonii, tinerele elegante, şcolăriţele cu mers pe arcuri, cărucioarele de copir, gospodinele. Şi ce bogată meteorologie! S-ar zice că nu există scriitor român, de la Maiorescu şi Caragiale, care să dispreţuiască buletinul meteorologic de uz personal. După mediu, sufletul propriu. Radu Petrescu face parte dintre introspectivii cu ochi atenţi pentru ce se petrece în jur. Defineşte într-un rînd jurnalul astfel: *„Jurnalul ca formă a cunoaşterii limitelor. Cu cit se lărgeşte experienţa umanităţii, căci ne pregătim să cucerim astrele, cu atit se restrînge experienţa individului şi, mai cu seamă, a celui care scrie, intrată la prea mari ape. Dar cînd se va restrînge de tot, cînd va fi gata să dispară, el îşi va aminti că s-a născut cu toată experienţa lumii şi. imposibilitatea de a şti pe ce lume trăieşte nu va mai conta".* Interioritatea e discretă, abia sugerată, în *Părul Berenicei.* Sub masca de modestie, ghicim adesea orgoliul. O dovadă de orgoliu este chiar a scrie şi a publica un jurnal al unui roman. Cîte romane suportă, fără ridicul, compania jurnalului lor? Radu Petrescu nu este numai un scriitor foarte bun, un stilist cum avem puţini, dar un om de o naivitate adorabilă, pe care greutăţile şi lipsa de preţuire pe măsura meritelor n-au reuşit s-o altereze.

(România literară, nr. 10, 1981)

„A treia dimensiune"

„Abstracţie făcînd de rezerva pronunţată, eu am notat mereu că orice operă se înscrie în textul unui jurnal ideal, nefiind altceva decît o parte anume din ritmul mare al existenţei" (p. 227). Această remarcă a lui Radu Petrescu din *A treia dimensiune* (un jurnal intim din anii 1957-1960) se potriveşte de minune cînd e vorba de cărţile proprii. Am avut această impresie de cînd am citit *Părul Berenicei* (dar şi *Ochean întors* ori pasajele de jurnal din *Proze)* şi anume că, într-o zi, jurnalul intim al lui Radu Petrescu va fi considerat opera lui cea mai importantă, aceea prin care va rămîne în istoria literaturii române. Nu ştiu ce întindere are jurnalul întreg. Dar judecînd după ce s-a publicat, el pare a debuta în 1946, cînd autorul avea"! 9aîii, şi a continuat, fără mari întreruperi, pînă la sfîrşitul vieţii acestuia.

Mai multe însuşiri sînt preţioase şi, înainte de orice, ideea însăşi pe care Radu Petrescu şi-o făcuse despre jurnal. Aş putea cita numeroase fraze în acest sens. Le prefer pe următoarele: *„...Găsesc la anticariat* • ***Lucien Leuwen.*** *Pînă la 8 citesc (după cîţi ani din nou?) primele 235 de pagini, adică tot Nancyui, viu emoţionat ca de o muzică iubită pe care o auzi pe neaşteptate după o lungă absenţă [...] Insă, ar spune un cititor al acestor note, ce mă interesează pe mine că autorul a cumpărat o carte! A, dacă ar da despre ea nişte observaţii care să mă facă a pricepe emoţia lui şi în acelaşi timp să mă şi instruiască, da. Aşa însă se vede că scriitorul n-a ştiut cu ce să-şi umple foaia şi a pus la întîmplare nişte rînduri de o inutilitate completă. Apropo de utilitate. Noţiunea aceasta implică, pentru mine cel puţin, o constrîngere* [...] *A scrie lucruri utile înseamnă să pozezi [...] Şt afară de asta nici nu e cazul aici, fiindcă aşa cum pentru un voluptuos al olfactului simplul nume al unui parfum e un întreg poem, pentru un cititor vechi şi sensibil, unul dintre aceia a căror viaţă e populată de dulci fantasme, titlul romanului lui Stendhal nu e o simplă şi uscată înşirare de litere. Sînt momente cînd un catalog de librărie spune mai mult decît* ***Vita nuova*** [...] *Astfel, dacă presupusul cititor nu va afla în chip satisfăcător opiniile mele asupra lui Lucien* ***Leuwen,*** *va compune în schimb un nou episod al dramei de aer care este jurnalul de faţă şi scopul meu e atins. Căci nici nu cred că viaţa mea e atît de interesantă încît să merite o cronică zilnică şi nici nu intenţionez să transform aceste foi uşurele în tribună de pe care posteritatea să asculte lecţiile mele postume. Caietele de faţă sînt cutii de sticlă, în care bag fluturi, cu speranţa că, odată, uitîndu-mă la ele, voi avea surpriza agreabilă de a vedea că fluturii sînt tot vii şi zboară între pereţii de sticlă agitîndu-şi aripile colorate, trompele delicate şi ingenioase"* (p. 195-196).

Acest poate prea lung citat are şi rostul de a sugera timbrul prozei din *A treia dimensiune.* Dar să revin la însuşirile jurnalului. Radu Petrescu vedea în el altceva decît o cronică zilnică: vedea o machetă a existenţei proprii. Formula copiază una a autorului însuşi referitoare la roman ca machetă a universului. Jurnalul nu stenografiază evenimentele şi nu e, sub raport cantitativ, complet. E în el o existenţă cotidiană esenţializată şi stilizată. A doua particularitate constă tocmai în conştiinţa literară care călăuzeşte aceste pagini. Radu Petrescu e un artist. El scrie, rescrie şi transcrie fiecare rînd din caietele sale. Se evaporă, în felul acesta, prospeţimea? Ca să ne convingem de contrariul, e destul să deschidem jurnalul la întîmplare şi să citim: *„ Iorguţu la 9 (noaptea), toarnă apă dintr-un pahar în celălalt. Ultimul strop tremură înainte de a se desprinde din buza paharului şi sclipeşte*

în lumina veilleuzei. A trăi într-o astfel de lume diamantină şi tremurătoare. Dealtminteri iarna care vine rapid (astăzi am îmbrăcat lodenul) va realiza universul alb de care am nevoie. La 9 copiii fac baie şi rămîn puţin singur în camera alăturata, a mamei. Senzaţie de curăţenie şi linişte. Umbra mîinii drepte şi a tocului se întinde peste aceste rînduri. Senzaţia că toate, toate lucrurile lumii au apus, după un deal şi că sînt singur între dealuri înalte pînă la cer. Aştept aici, respirînd cu sfială, o fantomă de arome. Dar nu vine" (p. 313).

Sigur, spontaneitatea este elaborată îndelung, dacă pot spune aşa, nimic nu e improvizat. Dar proaspăt în artă nu e ceea ce e natural, ci ceea ce e artistic. O altă însuşire constă în dimensiunea morală a notaţiilor. Caietele lui Radu Petrescu sînt un jurnal a vieţii interioare, chiar dacă din ele nu lipsesc (şi cum ar putea lipsi?) referinţele la lumea din jur. Dar această lume o observăm în jurnal prin luminile şi umbrele pe care le aruncă asupra sufletului autorului. Numai ce se reflectă există. Iar interioritatea este discretă. Arta acestui jurnal se întemeiază pe sugestie, pe ce se ascunde sau se spune cu o jumătate de gură, pe aura de tăcere care înconjoară vorbirea. Sinceritatea lui incontestabilă este epurată de zgura nesemnificativului. Foarte laconic, nu permite inimii să se lăbărţeze. E făcut din'constrîngeri, renunţări şi abdicări politicoase. De altfel, aceasta este chiar conduita etică pe care Radu Petrescu a adoptat-o în viaţă şi, într-un rînd, o mărturiseşte: *„... Împrejurările au făcut ca eu să nu exersez alte arme decît ale tăcerii, ale surîsului, ale retragerii. Viaţa mea practică a fost aspirată de mult în alt plan, ce mi-a mai rămas sînt nişte rudimente care nu au cum nutri nici măcar o umbră de onestă agresivitate insuportabilă.* [...] *Destinul, provocat, nu a izbutit să mă omoare, pentru că lovea în viaţa mea practică - ce încetase de mult a mai exista. Cuţitul s-a înfipt mereu într-o umbră"* (p. 184). Şi încă: ,, *Viaţa mea nu-mi aparţine decît cîteva minute aici, în faţa hârtiei. Dar aici trebuie să fiu lăsat în pace"* (p. 258). Metafora cutiei de sticlă plină de fluturi mi se pare norocoasă: jurnalul lui Radu Petrescu este expresia unei fragilităţi foarte brave, capabilă să-şi păstreze intacte miracolele lăuntrice cu ajutorul unei armuri casabile şi transparente.

în legătură cu acest aspect, Alex. Ştefănescu a scris în suplimentul bucovinean al *„Convorbirilor literare"* din decembrie cîteva cuvinte nedrepte. Deşi a înţeles că există la Radu Petrescu *„o formă de refugiere ironică din faţa kitschului instituţionalizat",* n-a putut depăşi, în timp ce citea, *„sentimentul că am intrat într-o seră, în care vegetaţia seamănă perfect cu cea de afară, doar că este mai palidă. Excesul de artă duce în cele din urmă la ineficacitatea artei, aşa cum*

armurile sofisticate ale cavalerilor teutoni ii făceau pe aceşti cavaleri, în ultimă instanţă, inapţi de luptă. Radu Petrescu a fost un mare artist condamnat la ineficacitate". Dar ce înseamnă eficacitate în materie de artă? Nimic mai mult decît ca adevărurile artistului să ajungă pînă la noi. Regretă Alex. Ştefanescu faptul că autorul jurnalului nu e un scriitor popular? Am bănuiala că despre aceasta e de fapt vorba. Dar, dacă e aşa, ar fi să ignorăm natura acestei arte şi să cerem lui Radu Petrescu să fie altul decît este. Cît despre vegetaţia de seră din jurnal, o consider pur şi simplu o lectură greşită a criticului. Nu priza la realitate lipseşte jurnalului, nici „realismul". Dar el trebuie citit prin intermediul artei lui specifice. Radu Petrescu are ochi de pictor şi toate detaliile converg spre o plastică a tabloului. Un grup de lucrători şi de măturători de stradă îi sugerează o remarcabilă compoziţie: *„Pe aici trec foarte adesea mici grupe, femei şi bărbaţi, de măturători, cu lopeţile şi cu măturile pe umeri, sau îşi fac de lucru în jurul vreunui castan nişte ţărani cu tîrnăcoape şi pari, în apropierea unui foc de vreascuri cu fum albastru. Intîlniri! Printre măturătorii de stradă, spre pildă, am văzut o fată care, aşa, cu bocanci în picioare şi cu pantaloni şi haină vătuită şi cusută ca o plapumă (la fel pantalonii) avea figura ţărănoilor lui Grigorescu, cap rotund, deşi insensibil lat, cu obrajii roşii, cu rotunzi ochi negri, vioi şi de o fericită, infinită puritate [...] Unul dintre cei care lucrau la tăiatul unui castan avea pe el, în afară de ghetele şi ciorapii de lină înalţi pînă sub genunchi şi răsfrînţi ca la futbolişti (aşa cum se poartă şi în Dîmboviţa, spre munte), nişte pantaloni cafenii de dimie şi o bluză roz. Ei, bluza asta roz, trasă peste haină după cît îi şedea de umflată,* ***îl prindea,*** *cum zice Caragiale, departe de a fi ridiculă. Şi dacă un pictor ar fi fost acolo (dar unde sunt pictorii, pentru numele lui Dumnezeu!) ar fi fost emoţionat nu numai de omul acesta, mare şi greoi în bluza lui roz, puţin murdară, dar de întregul grup de muncitori. Oamenii aceştia, ca şi măturătorii şi măturătoarele de stradă de care am spus, au geniul şederii laolaltă, au geniul grupului - în care volume, mărimi, culori, umbre şi lumini, fizionomii, se organizează de la sine, într-un volum unic, într-o sferă indestructibilă. Cîndse mişcă execută parcă un balet"* (p. 95). Vederea prin mijlocirea artei nu împuţinează realitatea, ci doar o structurează altfel. Şi, în plus, jurnalul lui Radu Petrescu nu şi-a propus să fie unul de moravuri. E un document personal, o foaie de temperatură morală. Dar cînd cel care îl scrie este un mare artist, foaia lui de observaţie prezintă un interes universal.

Şi, spre a spune lucrurilor pe nume, să precizez că ***A treia dimensiune*** conţine jurnalul unui scriitor care nu publică. In anii 1957-1960,

Radu Petrescu

Radu Petrescu îşi refăcea o parte din textele mai vechi. N-avea sentimentul publicării. Ceea ce scria el „nu mergea" pe atunci. Dar ce singurătate poate fi mai deplină decît aceea a unui artist despărţit de publicul său? Acesta şi este cazul autorului jurnalului de faţă în anii respectivi. Fără ranchiună şi de obicei fără zadarnice furii, autorul îşi construieşte spaţiul refugiului său. S-a resemnat. Nu putem şti cu adevărat preţul, dar îl simţim. Nu se plînge, nu batjocoreşte, nu caută explicaţii. Tăria lui constă în aceea că nu se îndoieşte de calea aleasă şi nu-i invidiază pe cei care au mers pe o alta mai profitabilă momentan. Rareori disperarea iese la iveală: *„Zi foarte grea, începută ' totuşi bine, cu multă dispoziţie şi putere de muncă. Peste un an n-o să mai ştiu despre ce este vorba, dar nu notez. Piară în neantul care aşteaptă să mă înghită o dată cu toate ale mele [...] Am o furioasă nevoie de mişcare, nevoie pe care n-o mai pot satisface. Zidurile nevăzute, dar foarte reale care mă înconjoară sînt o prefigurare a celorlalte, foarte tangibile, care-mi vor interzice odată orice mişcare...* " (p. 19). Asemenea accente nu sînt dese, totuşi jurnalul e, în fond, dramatic. Seninătatea şi melancolica lui linişte sînt înşelătoare. Tensiunea înroşeşte pe alocuri sîrmele şi circuitele interioare. Dar arta lui Radu Petrescu este acea a disimulării. De aceea el ni se pare » abstract, estet, palid. Există puţini scriitori români mai „secreţi", mai ascunşi, mai întortocheaţi lăuntric (prin urmare, mai bogaţi) decît acest autor care pare interesat atîta de efectul de stil şi care-1 face pe Alex. Ştefănescu să exclame: „Artă, artă, artă!" O lume întreagă se ghiceşte în retractile notaţii. Originalitatea jurnalului lui Radu Petrescu provine din rafinamentul estetic unit cu disimulaţia morală.

Noi avem în general puţine jurnale de-o viaţă şi acelea neartistice (al Iui Maiorescu sau al lui Rebreanu) şi chiar nemorale, adică expediind interioritatea. Tipul Amiel, Renard sau Gide ne lipseşte. Radu Petrescu îl va întruchipa probabil atunci cînd seria jurnalelor lui va fi integral publicată. N-am obiceiul să risc pronosticuri, dar mi se pare destul de evident că Radu Petrescu va rămîne autorul jurnalului şi că îi vom reciti ***Matei Iliescu*** (de altfel, un roman admirabil) sau celelalte ficţiuni ca paranteze în acesta, aşa cum, de altfel, o spune el însuşi indirect în fraza cu care am început acest articol.

i *(România literară, nr. 2, 1985)*